

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

De handelsreiziger van de Vlaamse Beweging

1856 De Jansen
mit getragener Jahreszahl

Eug Zetternam

Eugeen Zetternam (1826-1855)

DE HANDELSREIZIGER VAN DE VLAAMSE BEWEGING

‘DE ZOLDER VAN JEF HENDRICKX’

In de ‘boekerij’ van Antwerpen kwam op een dag een ‘excentrieke, jammerlijk gebochelde’ man binnenstormen, die verwilderd om zich heen keek, op een bezoeker toeliep en deze krampachtig aan zijn borst drukte, onder de uitroep: ‘Mijn kop is weg! Ze hebben mijn kop gestolen’. De aangeklampte bibliotheekklant, nam het nogal kalm op en bleek meteen te begrijpen wat er aan de hand was. Hij bracht de ontstelde man spoedig tot bedaren en verliet met hem de zaal. Samen begaven ze zich naar het Kerkhof van Burcht, om daar een nieuwe ‘kop’, een nieuw doodshoofd te zoeken.

De man die zo rustig reageerde, was de dichter Jan van Beers (1821-1888); de geagiteerde man was de dichter Jef Hendrickx (1822-1879). Die twee dichters kenden elkaar door en door en waren sinds jaren gezworen vrienden. Hun kennismaking had al plaatsgevonden in hun jonge jaren, die zij voor een groot deel hadden doorgebracht op het klein-seminarie in Mechelen. Het priesterschap bleek niet voor hen weggelegd: Van Beers werd leraar, eerst in Lier, later in Antwerpen; Hendrickx werd adjunct-archivaris in Antwerpen.

Jef Hendrickx was, volgens zijn tijdgenoten een ‘rijkbegaafd’ man, die het uiterlijk had van ‘eene leeuw’, maar die bij nadere kennismaking ‘schuw, bloohartig’ bleek te zijn. Hij was ‘naïef’ en ‘kende het leven slechts volgens het seminarie’. Hem ontbrak de ‘wilskracht om te worstelen tegen rampen’ en hij dreef ‘als een gebonden slachtoffer (...) den levensstroom af’. Zo werd hij gekarakteriseerd door de Vlaamse journalist en schrijver August Snieders (1825-1904), die veel met hem op had en hem geregeld bezocht in zijn schrijvers-’atelier’. Snieders had hem leren kennen als een man, ‘dwepend met alle kunstgevoel’, die voor zichzelf weinig eisen aan het leven stelde. ‘Hij zou gelijk Diogenes in een ton gewoond hebben, zonder een oog op de paleizen te werpen.’

Pol de Mont, die de anekdote over het verloren doodshoofd vastlegde in een artikel over Jan van Beers, kenschetste de dichter Hendrickx als een emotioneel mens, bij wie ‘rede en gevoel (...) zelden lang in het passende evenwicht’ bleven. Op de dag dat hij de Antwerpse bibliotheek in opschudding bracht, had Hendrickx ontdekt, dat een onontbeerlijk attribuut uit zijn werkkamer verdwenen was. Hij was bezig met een wijsgerig dichtwerk over De Dood en meende dat alleen tot een goed einde te kunnen brengen, als hij zo nu en dan een blik op een doodshoofd kon werpen. En dat doodshoofd was plotseling weg. Een overbezorgde schoonmaakster had dat akelige ding weggenomen en met het huisvuil meegegeven.

Hendrickx had bij het schrijven van zijn dichtwerken een bepaalde entourage nodig. Om in de juiste sfeer voor zijn gedicht over De Dood te komen, had hij op zijn kamer het zonlicht afgeschermd, door een grof zeildoek boven zijn schrijftafel te spannen. Daaronder zat hij, diep weggedoken, te schrijven met als enige verlichting een olielampje, dat een ‘spookachtig licht’ wierp op zijn papier en op de grijnzende doodskop die voor hem stond opgesteld.

Voor het verrichten van zijn dichtersarbeid had Hendrickx een grote zolderkamer gehuurd in een pand aan de Steenhouwersvest (No 9). Daar was hij ’s avonds altijd te vinden. Om de ‘Zolder van Jef Hendrickx’ te bereiken, moest je ‘door het Waaiyat’, ‘noord-westelijk van de Onze-Lieve-Vrouwetoren’ naar de ‘Handschoenenmarkt’. Daar stond in die tijd een eeuwenoud huis met een vervallen gevel, gescheurde muren en verzakte ramen, dat in zijn glorietijd had toebehoord aan een rederijkerskamer. Nu was beneden een jeneverwinkel gevestigd, een echte assommoir, waarvan de bezoekers niet hoog stonden aangeschreven. Daar kwamen ‘kerels met een diefachtig uiterlijk, soldaten en wijven met purperen neuzen’, die geweldig raasden en tierden. De hogere woonlagen van het huis waren toegankelijk via een aparte deur met tralievenster en een wenteltrap. Helemaal boven, onder de hanebalken, bevond zich ‘de zolder van Jef Hendrickx’.

‘DE PARNASSUS VAN HENDRICKX’

De zolder van Hendrickx was groot doordat men tussen twee oorspronkelijke vertrekken een muur had weggebroken. Aan de zijkanten waren houten beschotten aangebracht en de dakbalken gingen schuil achter planken, die zwart uitgeslagen waren door het vuil van eeuwen en door zware tabaksrook. Een olielamp, die aan een rafelig koord boven de tafel hing, verspreidde een zwak licht, dat niet tot in de kamerhoeken doordrong. Dat was ook niet nodig, want in die hoeken waren alleen maar wat antiquiteiten opgeslagen, zoals een oud harnas met een helm en een speer. Daar stonden overigens ook gipsen beelden en een schildersezal, want overdag was de zolder het werkterrein van beeldende kunstenaars.

Hendrickx vond op zijn zolder de rust die hij voor zijn dichtwerk nodig had. Er drongen wel allerlei geluiden uit het benedenhuis tot hem door en zo nu en dan moest hij met de kachelpook of met een zwaar boek – zijn fors uitgevoerde Homerus – een klap tegen de houten wand geven om de rattenkolonies te verdrijven, maar zijn inspiratie had daar niet onder te lijden.

Aanvankelijk was Hendrickx een Franstalige dichter geweest, maar onder invloed van zijn vriend Jan van Beers was hij tot inkeer gekomen. Vandaar dat na zijn dichtwerken *Le Siècle* en *La Mort du Christ* alleen nog maar Vlaamse verzen uit zijn pen vloeiden. Hendrickx maakte in zijn Vlaamse omgeving vooral naam met het dichtwerk *De laetste dag der Eerste Wereld* (1847) en met zijn *Don Juan* (1855).

De zolder van Jef Hendrickx werd een ontmoetingsplaats van vooraanstaande kunstenaars en schrijvers, die door hen werd aangeduid als ‘De Parnassus van Hendrickx’. Van het artistieke gezelschap dat daar ’s avonds vergaderde, zijn de dichter Jan van Beers en de prozaschrijvers Eugeen Zetternam en August Snieders het bekendst gebleven. De contacten met Hendrickx, ‘de goedgehartige en rechtzinnige dweeper’, en de gesprekken die op zijn zolderkamer werden gevoerd zullen hun invloed niet gemist hebben. Zetternam noemde die avondvergaderingen de nuttigste en aangenaamste bij-

eenkomsten die hij in zijn leven meemaakte. Volgens zijn levensbeschrijver, F. Jos van den Branden, maakte Zetternam daar kennis met de ‘meesterstukken’ van de Vlaamse literatuur: ‘Deze avonden (...) ontwikkelden zijn aangeboren talent en bespoedigden de verwezenlijking van zijn droom, namelijk, een verdienstelijk volksschrijver te worden’.

VOLKSSCHRIJVERS

De avonden bij Jef Hendrickx hadden een aangenaam en een nuttig karakter. Onder het genot van bier en rook- en snuiftabak luisterden de aanwezigen daar naar de nieuwste letterkundige voortbrengselen van dichters en prozaschrijvers die voorleesbeurten hielden en na afloop daarvan door de toehoorders werden bekritiseerd. Wie moest voorlezen nam plaats in een versleten, maar fraai bewerkte zetel die centraal stond opgesteld, tegenover de grote potkachel, een ‘monsterkachel (...) brullend als een Engelsche bulldog’. Snieders:

O stoel vol illusiën, hoe vurig werd gij begeerd, hoe innig vereerd, en wat gevoelde men zich groot en verheven, als men op uw hard leeren kussen gezeten was! Wat hebben wij in uw magere armen gedroomd van het verledene, maar meer nog van de toekomst! Wat was alles: vriendschap, liefde, recht, en zelfs gansch het menschdom, grootsch en edel voor ons. Fierder dan de grootste redenaar, die de geheele wereld door zijn woorden schokt en ontroert, vlogen wij de trap op, als de avond onzer leesbeurt gekomen was; en hoe zagen wij rond, als wij het manuscript toesloegen, om te zien welken indruk de lezing had teweeg gebracht!

De gesprekken die in de kring rond Jef Hendrickx werden gevoerd, hadden overigens niet alleen betrekking op literatuur. Ook beeldende kunsten en muziek kwamen daar aan de orde. Hendrickx had een mateloze bewondering voor Haydn, Mozart en Van Beethoven. Volgens August Snieders ontroerden die componisten Jef Hendrickx zo hevig, ‘dat hij wenschte onder den indruk van hunne tooverkracht te mogen sterven’. Andere onderwerpen die veelvuldig ter sprake kwamen, waren wijsbegeerte en politiek.

Veel Vlaamse kunstenaars waren in die tijd politiek geëngageerd; voor de meeste schrijvers was dat gewoon vanzelfsprekend. Letterkunde diende immers ‘om er de verbastering en verdrukking van hun stam mee te lijf te gaan’ (Pol de Mont in: *Drie Grootte Vlamingen*). Wat zij schreven, moest dan ook voor brede lagen van de samenleving verstaanbaar en herkenbaar zijn. Het lezend publiek in het België van die dagen bestond voornamelijk uit heel eenvoudige mensen met een beperkte schoolopleiding: ‘werklieden, landbouwers en kleine burgers’. Bewust kozen schrijvers voor een eenvoudige schrijftrant en voor onderwerpen die voor het grote publiek begrijpelijk en inleefbaar waren. ‘Uit het volk, voor het volk’ was de leuze van de Vlaamse schrijvers die echte volksschrijvers wilden zijn. Daaruit is het wellicht te verklaren, dat in de literatuur van Vlaanderen de realistische stroming eerder op gang kwam dan in andere streken van het Nederlandse taalgebied.

De levensomstandigheden waarin het volk van Vlaanderen verkeerde, waren allerbedroevendst. De materiële nood in de stad en op het platteland was zo schrijnend, dat de echte volksschrijvers er

niet aan voorbij konden gaan. Het vroegtijdige realisme in de Vlaamse literatuur mondde daardoor al spoedig uit in een kritisch sociaal-realisme. Schrijvers betrokken de sociale misstanden in hun verhalen, om de burgerij daarvan bewust te maken en om de aandacht van de overheid erop te vestigen. Een enkeling durfde zelfs nog verder te gaan en spoorde mensen aan tot verzet.

Een van de eerste schrijvers die het opnamen voor het noodlijdende volk, was de toneelschrijver en tijdschriftredacteur Jacob Kats (1804-1886), – niet te verzeven met de moralistische dichter Jacob Cats uit de zeventiende eeuw! De Vlaamse publicist Kats, ex-onderwijzer en radicaal democraat, stelde zich tot taak: ‘de regten des volks zoo veel mogelyk’ te verdedigen, ‘de verradereyen en de intrieges der volksverdrukkens aen het licht’ te brengen en zijn ‘ongelukkige landgenooten’ voor te houden, dat zij zich niet ‘als blinde werktuygen’ mochten laten gebruiken.

Ook Eugène Zetternam groeide uit tot een volksschrijver die het maatschappelijk onrecht aan de kaak durfde te stellen. Pol de Mont meende in de verhalen van Zetternam, evenals in de gedichten van Jan van Beers, duidelijke ‘sporen van socialisme’ te ontwaren.

De kloeke adem van Proudhon, Lasalle, Marx schijnt ook in die jaren, wanneer in België nog van geen arbeidersbeweging sprake was, reeds over onze gewesten te hebben geblazen.

Een belangrijke bron van inspiratie voor het vroege sociaal-realisme zag Pol de Mont ook in het werk van Eugène Sue, een Franse schrijver, die vooral bekendheid kreeg door zijn boek over de Parijse onderwereld: *Les Mystères de Paris*. Zijn werken hadden – zo constateerde De Mont – in België een ‘machtige weerklank’ gevonden. Ongetwijfeld zal dat in de hoogste mate het geval zijn geweest met *Le Juif Errant*, een boek van Sue dat in 1845 werd uitgegeven – waarschijnlijk als nadruk – door de ‘Société Belge de Librairie’ in Brussel.

Voor zijn sociaal protest had Eugène Zetternam, die in werkelijkheid Joos Jozef Diricksens heette, overigens geen voorbeeld van anderen nodig. Hij wist uit eigen ervaring wat gebrek lijden was. De armoede vergalde zijn jeugd en bleef hem jarenlang achtervolgen. Zijn verbondenheid met de underdog, kwam, naarmate hij ouder werd, steeds sterker in zijn letterkundig werk tot uitdrukking. Snellaert schreef in zijn *Schets eener Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* over Zetternams sociaal engagement:

hoe meer hij in levensdagen vorderde, hoe helderder de behoeften der menschheid hem voor den geest verschenen.

JOOS JOZEF DIRICKSENS (1826-1855)

Toen Joos Jozef Diricksens op 4 april 1826 ter wereld kwam, was zijn vader op een of andere manier verdwenen. Wat er precies aan de hand was, is uit de cryptische omschrijvingen van zijn levensbeschrijver F. Jos Van den Branden niet op te maken. Zijn moeder was blijkbaar geen weduwe, maar een ‘verlatene’ vrouw. Waarschijnlijk had haar man zijn biezen gepakt en de zorg voor de kinderen aan haar overgelaten. De moeder en haar twee zonen wachtte een moeilijke tijd. Een mooi

huis op de Ossenmarkt moesten ze inruilen tegen een ‘achterhuisje der Stijfsepoort, in de Klappijstraat’.

Moeder Diricksens kon voor haar zoon Joos Jozef geen studie betalen en zag zich zelfs genoodzaakt hem bij de kostwinning in te schakelen. De jongen kon mooi tekenen en daarom dacht de moeder, dat hij maar het beste ‘meubelschilder’ kon worden. Daarna zou hij zich verder kunnen bekwamen tot ‘sieraadschilder’, – een ‘halve kunstenaar’ in moeders ogen.

Het liep zoals zij het had voorzien. In 1837/1838 kon Joos Jozef een opleiding gaan volgen op ‘de klas van sieraden’ van de Academie. De moeder zag weidse perspectieven in het verschiet. Haar zoon zou eigenlijk nog naar Parijs moeten gaan, om daar zijn schilderkunst te vervolmaken. Met het oog op die toekomstplannen liet ze hem alvast lessen volgen in de Franse taal. ‘Aldus – merkte Van den Branden daar jaren later over op – belemmerde de kortzichtige vrouw, uit louter moederliefde, den natuurlijken aanleg van haar kind.’ Joos Jozef stortte zich met zoveel hartstocht op het Frans, dat hij ‘zijne eigene taal bijna gansch verloorde’.

In die tijd werden, volgens Van den Branden, Franse romans goedkoop op de markt gebracht ‘om de hergeboorte der Vlaamsche letterkunde in haar ontstaan te verstikken’. Joos Jozef was een verwoed lezer en bouwde van zijn spaarcenten een eigen bibliotheekje op met uitsluitend Franse boeken. Franse romans verheerlijkte hij, waardoor hij tijdelijk in onmin raakte met zijn broer Hendrik en met zijn vrienden, die allen diep onder de indruk waren van *De Leeuw van Vlaanderen*, de Vlaamse heldenroman, die in 1838 was verschenen. Joos Jozef raakte volkomen op het verkeerde pad, doordat hij Franse ‘mirakelromans’ verslond. Hij ging zelfs zo ver, dat hij alleen nog maar Frans sprak en op de deur van zijn slaapkamer een bordje aanbracht met de waarschuwing: ‘Hier spreekt men Fransch’.

Een heilzame omslag trad op in het gemoed van de jeugdige franskiljon, nadat hij op een rommelmarkt een exemplaar had aangeschaft van Willems’ gedicht *Aen de Belgen*. Hij werd zo meegesleept door de ‘gezonde gedachten’ uit dat boekje, dat hij op slag veranderde in een ‘volkslievend Nederlander’. Alle dichters die door Willems genoemd werden, wilde hij nu lezen. Van een leeftijdgenoot, J.F.J. Heremans (1825-1884), mocht hij zoveel boeken lenen als hij maar wenste en van die mogelijkheid maakte hij gretig gebruik. Het waren voortaan boeken van Vlaamse auteurs, die zijn lievelingslectuur uitmaakten. Joos Jozef een heftig tegenstander van de verfransing geworden.

EUGREEN ZETTERNAM

In 1844 richtte Joos Jozef Diricksens met zijn broer en enkele vrienden een leesgezelschap op, waardoor zij in staat zouden zijn, geregeld Vlaamse boeken aan te schaffen voor gemeenschappelijk rekening. Het leesgezelschap, dat de weinig ambitieuze naam kreeg van ‘De Ongeachten’, hield zijn samenkomsten in café De Klok. Dat café was de voortzetting van een oude uitspanning, genaamd De Clocke, die in 1560 in het Klepdorp werd gevestigd en die altijd een goede reputatie had genoten: er werd ‘bier gedronken en wijsheid verkocht’ (Lode Baekelmans). Het leesgezelschap vond daar een plezierig onderkomen en oefende daardoor aantrekkingskracht uit op anderen. Toen August Snieders, kort na de oprichting, in Antwerpen arriveerde om daar als letterzetter te gaan werken, sloot hij zich bij ‘De Ongeachten’ aan.

In 1845 bracht Joos Jozef Diricksens zijn eerste letterkundig werk op de markt: *Rowna, een fantastische legende* door Eugeen Zetternam. Met dat boek verwierf hij een bescheiden naam als schrijver, – en een schrijversnaam die hij altijd zou behouden. Het boek *Rowna* werd opgemerkt door de dichter Jan van Beers. Het verraste hem aangenaam, evenals Hendrik Conscience, aan wie Van Beers het werkje onmiddellijk ter lezing had aanbevolen. Zij nodigden de jonge schrijver uit en sloten met hem vriendschap voor het leven.

‘LICHTZINNIGE JONGEN’

Het boek *Rowna* had Zetternam geschreven in het huis van zijn moeder, waar hij onder dwang de winter van 1844/1845 doorbracht. Tevoren had hij als vrij man een ‘studiekamerken’ bewoond, maar daaraan had zijn moeder gauw een einde gemaakt. Dat ‘studiekamerken’ bood namelijk uitzicht op een huis aan de overkant, waar een weesmeisje van 22 jaar woonde en dat kind trok zo sterk de aandacht van de jongeman, dat hij zijn plichten dreigde te verzuimen. Verwonderlijk was dat overigens niet, want dat meisje was ‘frisch en rond en om hare gediensigheid welhaast de lieveling van de gansche buurt’. Tussen haar en de toekomstige schrijver ontstond een relatie, die hen beiden veel voldoening schonk, maar niet naar de zin was van moeder Diricksens. Zij zag niet graag, dat haar zoon omgang had met een meisje, dat een paar jaar ouder was en geen ouders meer had die een oogje in het zeil konden houden. Daarom dwong zij Joos Jozef ertoe, zijn ‘studiekamerken’ te verlaten en weer gewoon thuis te komen wonen, waar zij over hem kon waken. Die krasse maatregel had een bijzonder gunstige uitwerking, want Joos Jozef kwam erdoor tot schrijven en kon aan het einde van de winter zijn eerste pennenvrucht bij een uitgever bezorgen.

Door het aanbreken van de lente en het verschijnen van zijn eerste boek werd de schrijver uit zijn isolement verlost. De liefde kreeg daardoor weer een kans en werd intiemer dan ooit. Uit de woorden van Van den Branden valt op te maken, dat de jeugdige schrijver bij zijn vriendin een kind verwekte. In zijn boekje over Eugeen Zetternam schreef Van den Branden:

Hun hartstocht was ditmaal zoo blind, zoo onbezonnen, dat hij eer en plicht vergeten deed, en er ontstond een natuurband, welke hen voor het leven aan elkander kluisterde.

Tot een huwelijk tussen die twee verliefden kwam het voorlopig nog niet, want moeder Diricksens greep opnieuw in. Zij stuurde haar ‘lichtzinnige jongen’ naar Gent. Zetternam verliet met tegenzin zijn geliefde vriendin en zijn geliefde stad Antwerpen en ging in zijn nieuwe woonplaats op zoek naar werk en woonruimte. Een vaste baan bleek daar niet te vinden, wel zo nu en dan enig tijdelijk werk, voor een paar weken of voor een paar dagen. Het geld dat hij daarmee kon verdienen, was niet toereikend voor een enigszins normaal bestaan. De kamerhuur kon hij er niet van betalen, zodat hij gedwongen was, zijn kamer te delen met een andere jongen.

Zijn leven in de stad Gent zou uitsluitend uit kommer en kwel hebben bestaan, als Zetternam daar niet zijn oude stadgenoot Heremans tegen het lijf was gelopen. Heremans, die inmiddels hoogleraar aan de Gentse hogeschool was geworden, hielp hem weer aan de nodige boeken en bracht hem in

contact met belangrijke letterkundigen: K. Ledeganck, Ferdinand Snellaert en Prudens van Duyse. Zetternam nam de pen weer ter hand en voltooide een toneelstuk, waaraan hij in Antwerpen een begin had gemaakt: *Margaretha van Constantinopel*.

Geldzorgen en onaangename ervaringen op zijn werk openden Zetternams oog voor sociale problemen en sociaal onrecht. Voortaan wilde hij vooral daarover schrijven. Tijd had hij daarvoor genoeg, want betaald werk was nauwelijks te vinden. De armoede verbitterde hem, maar dreef hem ook tot schrijven. Zetternam:

Het werk begint te slabakken. Binnen weinige weken weet ik waarlijk niet meer waar van te leven. De bazen zijn, hier te Gent, verschrikkelijke dieven. Vijftien dagen, dat ze te vroeg beginnen met den werkman af te trekken en dat nog wel 4 stuivers daags. Ik win nu nog 9 francs 50 centiemen in de week! – Ik zal eens breedvoerig over den staat der werklieden schrijven en in wat staatkundige punten treden, die, mijns dunkens, de rust onder die verdrukte klas houden.

Zetternam schreef nu bewust om ‘bij het volk, en vooral bij het werkvolk het gevoel zijner waarde op te wekken’ en ‘het lot der werklieden (...) te verbeteren’ (Van den Branden). Hij werkte in Gent aan een grote roman: *Bernhard de Laat*, maar schreef ondertussen ook kleinere stukken: *Schets uit het Werkmansleven*, *Voor twee centen minder* en *Hoe Pietje Triste fortuin deed*.

SOLDAAT

In 1847 keerde Zetternam terug naar Antwerpen, waar hij werd opgenomen in de kring van Jef Hendrickx. Van de hartverwarmende en inspirerende sfeer, die daar heerste, knapte hij zienderogen op. Helaas kon hij er niet lang genoeg van profiteren om lichamelijk en geestelijk weer helemaal op krachten te komen. De afschuwelijkste tijd van zijn leven brak weldra aan: hij moest in militaire dienst.

Het kazerneleven was in die dagen niet afgestemd op gevoelige naturen en voor Zetternam werd het gewoon een ramp. Zijn goede vrienden, en vooral Hendrik Conscience, stelden alles in het werk om voor Zetternam verlichting van dienstdaken te verkrijgen. Ze schreven een brief aan het ‘Waalsch Staatsbestuur’, waarin ze met klem erop aandrongen ‘que ce jeune auteur soit dispensé autant que possible du service militaire, afin qu’il puisse continuer à se livrer à ses études et travaux littéraires’. Ze stelden ook een brief op die gericht was aan de Minister van Oorlog en die Zetternam alleen nog maar hoefde te ondertekenen. In die brief deelt de ondergetekende, ‘le soussigné Diricksens Josse Joseph’ zijne excellentie mee, dat hij ‘sous le pseudonyme Zetternam, un essai littéraire intitulé *Rowna*, een fantastische legende’ heeft gepubliceerd en dat hij ‘a mis sous presse, chez l’éditeur Janssens-Jacobs, à Anvers, un drame national intitulé *Margaretha van Constantinopel* et prépare l’édition d’une série d’esquisses de moeurs belges, sous le titre *Schetsen uit het Volksleven*’.

Het mocht allemaal niet baten. Joos Jozef Diricksens, op dat moment al beter bekend onder de naam Eugén Zetternam, moest zijn tijd gewoon en volledig uitdienen.

Tot overmaat van ramp liep Zetternam een oogziekte op, de gevreesde ziekte, de ‘heerschende soldatenkwaal’, waarop Conscience enkele jaren later nadrukkelijk de aandacht zou vestigen door

middel van zijn boek *De Loteling* (1850). Ondanks die tegenslag zette Zetternam zijn schrijftarbeid voort en componeerde 'in de kazerne, bij een verborgen lichtje' zijn belangrijke roman: *Mijnheer Luchtervelde*. Maar het bleef tobben in dienst. Zetternam voelde zich diep terneergeslagen en maakte momenten van diepe depressie door.

Des nachts ben ik dikwijls zonder slapen, en zoo ik wist nog een jaar onder dit slavenstelsel te moeten doorbrengen, liever dan uit te teren van verdriet, ging ik mijn eigen verdoen.

PRODUCTIEF SCHRIJVER

In de kazerne vernam Zetternam opwekkend nieuws. Zijn boek *Mijnheer Luchtervelde* was bekroond door de Gentse Maatschappij 'De taal is gansch het volk'. Korte tijd later werd hij uit de dienst ontslagen en kon hij naar Antwerpen terugkeren.

Toen hij in 1849 zijn vertrouwde omgeving terugvond, bleek daar heel veel veranderd. De zolder van Jef Hendrickx bestond niet meer, veel goede vrienden waren naar elders vertrokken en de sfeer in de Vlaamse Beweging was grondig bedorven. Die Beweging bleek verdeeld te zijn geraakt in twee vijandige kampen: de orthodoxe katholieken, de 'klerikalen', en een andere groepering, die grotendeels uit vrijzinnige katholieken bestond, de 'liberalen'. Zetternam zag het met ontsteltenis aan, greep naar de pen, om reeksen artikelen te schrijven, waarin hij de 'twistzaaiers', de 'scheurmakers' er duchtig van langs gaf. Er verscheen ook een pamflet van zijn hand: *Iets over Vlaamsche Beschaving*.

De Vlaamse Beweging, die weldra al zijn energie zou gaan opeisen, liet hem nog even tijd voor andere zaken. Hij schreef een boek dat betrekking had op zijn ambachtelijke vakgebied: *Handboek voor huis- en meubelschilders en vergulders*. Verder een aantal schetsen – *Tantje Mortelmans*, *Simon Cokkermoes*, *Een zonderlinge bedelares* – en een historische roman: *Philips de Goede in Antwerpen*.

Ondanks zijn drukke schrijfwerkzaamheden vond Zetternam ook nog de gelegenheid om te trouwen 'met het meisje – aldus Van den Branden – dat hem zoo lang lief had en waarmee de plicht hem gebood zich te verbinden'. Bij zijn huwelijk trad Hendrik Conscience als getuige op.

'HANDELSREIZIGER DER VLAAMSCHE BEWEGING'

Zetternam, die maar 29 jaar zou worden, had een zwakke gezondheid, maar een onvoorstelbare werkkraacht. Hij bleef zijn beroep van huis- en meubelschilder uitoefenen en zette zelfs een eigen bedrijfje op. Overdag stond hij op de ladder; 's avonds, en vaak ook 's nachts, zat hij aan zijn schrijftafel. Daaraan schreef hij zijn schetsen uit het volksleven – *Arnold de Droomer*, *Een Middeltje om rijk te worden* – en een boek over schilderkunst: *Bedenkingen op de Nederlandsche Schilderschool*.

In 1849 had Zetternam, tijdens een congres in Gent, het woord gevoerd 'Over de verbintenis tus-schen alle dorpen van Vlaamsch België'. In zijn toespraak probeerde hij de aanwezigen ervan te overtuigen, dat het strijdterrein van de Vlaamse Beweging uitgebreid diende te worden tot het hele gebied van Zuid-Nederland.

De laatste jaren van zijn leven zette hij zich onvermoeibaar in voor de uitbreiding die hij zo vurig had bepleit. Stad en land reisde hij af, 'om het Fransquillonnisme te bestrijden en elkeen van het edele

doel der Vlaamsche Zaak te overtuigen'. Zijn propagandistisch optreden oogstte zoveel succes, dat hij in de eigen kring als 'den handelsreiziger der Vlaamsche Beweging' werd betiteld.

BESCHRIJVER VAN RAMPSPOED

Zetternam stierf in 1855. Zijn tomeloze activiteit had hem totaal uitgeput. Zijn leven was kort maar vruchtbaar. Hij had veel vrienden, maar ook veel vijanden en zijn boeken werden enerzijds bewonderd, anderzijds fel bekritiseerd. Vaak kreeg hij het verwijt te horen, dat zijn verhalen een te somber beeld gaven van de Vlaamse samenleving. In zijn biografie *Eugeen Zetternam, volksschrijver* (1876) sprak Van den Branden dat verwijt met stelligheid tegen:

De rampspoed des volks, dien hij schetst, is noch uit de lucht gegrepen noch overdreven. Hij zelve heeft hem doorstaan, of, tenminste is er ooggetuige van geweest. (...) Daar, waar hij 's volks lijden schildert, waar hij met volle hand grijpt uit zijn eigen gefolterd harte, daar is hij krachtig en schoon, omdat hij waar is, en het schot, waardoor hij het maatschappelijk jammer wreken wil, snort pijlsnel naar zijn doelwit.

Het werk van Eugeen Zetternam is voor hedendaagse lezers praktisch onvindbaar geworden. Dat is heel jammer, maar we kunnen ons enigszins troosten met het feit, dat honderd jaar geleden de geïnteresseerden er ook al tevergeefs naar zochten. Snellaert bepleitte in die tijd al een heruitgave van Zetternam's werken en voegde er als argument bij: 'Een volk dat zijn voortstreven op de bane des voortgangs ter harte neemt, moet ook zorgen voor de gedenkteekenen, welke de getuigenis dragen der werkzaamheden ten dienste van dat voortstreven verricht'.